

UOT:37.

NİZAMİ “XƏMSƏ”SİNDƏ ÜMUMBƏŞƏRİ DƏYƏRLƏRİN TƏBLİĞİ

Mikaylova Fəridə Mürşid qızı
ADPU-nun Ağcabədi filialı

Xülasə: Böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi başər mədəniyyətinin yetirdiyi nadir sənətkarlardandır. Böyük şairin zəngin yaradıcılığı çox əsrlik tarixə malik Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında yeni parlaq bir mərhələdir. Nizami öz əsərlərində şərq ictimai-fəlsəfi fikir tarixində yeni bir səhifə açmış, bədii yaradıcılığa bu gün belə öz həyatı əhəmiyyətini itirməyən ölməz ənənələr gətirmişdir.

Nizami Gəncəvi bütün ömrü boyu Gəncədə yaşamış, müasirlərindən fərqli olaraq saray şairi olmaqdan imtina etmiş, öz halal zəhməti ilə dolanmışdır. Dahi Nizaminin Gəncə şəhəri ilə bağlılığına Ulu Öndər Heydər Əliyev yüksək qiymət verərək demişdir: “Azərbaycana, Azərbaycan xalqına təkcə Nizami Gəncəvi kimi dahi şəxsiyyət bağışladığına görə Gəncə torpağı, Gəncə xalqı, gəncəlilər əbədi minnətdarlığa layiqdirlər”.

Açar sözlər: Xəmsə, qəzəl, qəsidə, rübai, hümanizm, məqalət, intibah, hökmdar

Ключевые слова: Хамса, газель, касыда, рубай, гуманизм, статья, ренессанс, правитель.

Keywords: Khamsa, gazal, qasida, rubai, humanism, article, renaissance, king

Nizami Gəncəvi dünya ədəbiyyatı tarixinə məsnəvi formasında yazdığı beş poemadan ibarət “Xəmsə” (beşlik) müəllifi kimi daxil olmuşdur. Şairin ilk iri həcmli əsəri “Sirlər xəzinəsi” [5] adlı poemadır. 1177-ci ildə bitirdiyi bu poema şairə çox böyük şöhrət qazandırmışdır. Poema müxtəlif məsələlərə həsr edilmiş müqəddimə, 20 məqalət və bu məqalətləri epik lövhələrdə əks etdirən 20 kiçik hekayədən ibarətdir.

“Sirlər xəzinəsi” əsərindəki bir çox məqalət və hekayələri şair onu narahat edən, düşündürən mənəvi-əxlaqi problemlərə həsr etmişdir. “Nuşirəvan və bayquşların söhbəti”, “Sultan səncər və qarı”, “Zalım padişahla Zahidin dastanı” adlı hekayələrdə hamını düşündürən aktual bir məsələ-hökmdarın xalqla rəftarı məsələsi qoyulub həll edilir. Burada dövrün hökmdarlarını xəcalətləndirmək, utandırmaq, həvəsləndirmək, ağıllandırmaq yolu ilə ədalətə yönəltmək, onların ədalətli olmasına nail olmaqdır.

Şair “Sirlər xəzinəsi”ndə dövrün geniş bədii mənzərəsini yaratmış, ən müxtəlif məsələlərdən, müxtəlif təbəqələrin-şahlar, xəlifələr, ruhanilər, kəndlilər, əyanlar, saray xidmətçiləri və varlı sahibkarların həyatından söhbət açmışdır.

Nizami 1180-cı ildə tamamladığı “Xəmsə”nin ikinci poeması “Xosrov və Şirin” [2] əsərində insan eşqinin qüdrət və əzamətini göstərmiş, məhəbbətin dərin ictimai mənasını şərh etmişdir. Poemanın Azərbaycan xalqının tarixi ilə səsleşən maraqlı məzmunu vardır. Əsər Sasani hökmdarı Xosrov Pərvizlə Bərdə hakiminin vəliəhdi gözəl Şirin arasındakı məhəbbət haqqındadır. Dünya ədəbiyyatının məhəbbət mövzusunda yazılmış əsərləri içərisində müstəsna yer tutan bu poemada şair insanlara yüksək milli-mənəvi dəyərlər aşılayan, onları qabaqcıl ideyalar uğrunda mübarizəyə səsləyən ülvü məhəbbətdən söz açmışdır. Şairin tərənnüm etdiyi bu məhəbbət oxucuya ilham verir, onu daim irəliyə, qəhrəmanlığa, fədakarlığa sövq edir. Şirin surəti ilə şair güclü qadın obrazı yaratmış hətta onu Xosrova təsir edərək düzgün yola qaytardığını vurğulamışdır.

Nizami qələmə aldığı “Xosrov və Şirin” poemasını hökmdar Məhəmməd Cahan Pəhləvana göndərmişdir. Cahan Pəhləvanın ölümündən sonra taxta çıxan Qızıl Arslan Gəncə yaxınlığındakı öz çadırında şairlə görüşmüş, onun nəsihətlərini dinləmiş və şairə Həmdünyan adlı bir kənd bağışlamışdır.

1188-ci ildə Şirvan hökmdarı I Axsitan Şairə “Leyli və Məcnun” mövzusunda bir əsər hazırlamağı sifariş etmişdir. Nizami Gəncəvi bundan boyun qaçıрмаq istəsə də oğlunun təkidi ilə təklifi qəbul edib qısa müddətdə şərqdə ilk dəfə “Leyli və Məcnun” [4] poemasını yaratmışdır. Nizaminin “Leyli və Məcnun” poeması təkcə nakam bir eşq məcarasının nəzmə çəkilməsi deyil, bəlkə daha çox bu mövzudan istifadə edərək dünya və insan haqqında yaradılmış bədii fəlsəfi bir əsərdir. Nizamiyə görə insan dünyaya dünyanın mahiyyətini anlamaq, öyrənmək üçün gəlmişdir.

Qısa söz:dünyada nə sən,nə də mən

Oyuncaq deyilik xilqətimizdən

Nə şəhvət, nə yuxu,nə də ki yemək

Həyatın mənası olmasın gərək

Nizami insandan ayıq olmağı, öz insanlı vəzifəsini yaxşı başa düşməyi, yerlərin, göylərin sirlərini öyrənməsini tələb edir. Nizami bu poemasında dövrünün zəngin mənəviyyatlı insan obrazlarını, düşüncə və əxlaq mənzərəsini yaratmışdır.

Nizaminin dördüncü poeması olan “Yeddi gözəl” [6] əsərini 1197-ci ildə bitirmiş, onu Marağa hakimi Əlaəddin Körpə Aslanı ıthaf etmişdir. Poemanın mövzusu Sasanı hökmdarı olan V Bəhrəmin həyatı ilə bağlıdır. O, poemada bir sıra xalqların nümayəndələrinin parlaq surətlərini yaratmışdır ki, bu da qüdrətli sənətkarın böyük ideallar çarçısı və yüksək mənəvi-əxlaqi düşüncə sahibi olmasını aşkar şəkildə göstərir. Belə ki, şairin “Yeddi gözəl” poemasının baş qəhrəmanı İran əsilli Bəhrəmin ətrafındakı qadın surətləri yeddi iqlimdən olan fərqli inanc sahibləridir. Bunlar hind,rum,slavyan, məqrib (qərb), Xarəzm, Çin və türk gözəlləridir. Bəhrəmin bir şəxsiyyət, kimi kamilləşməsi prosesi məhz belə bir çox milli mühitdə baş tutur ki, bu da təbii ki, Nizami dühasının məhsuludur, “Yeddi gözəl” poeması məzmun və forma baxımından ecəskar bir sənəd əsəridir.

Şairin sonuncu poeması “İsgəndərnamə”dir [3].Poemanın baş qəhrəmanı qərblidir,yəni Makedoniyalı İsgəndərdir.Nizaminin bədii təxəyyülünün məhsulu olan İsgəndər əsərin əvvəlində bir fateh kimi Şərqə və Qərbə,Şimala və Cənuba hərbi yürüşlər etdikdən sonra alimlər mühitində yetkinləşir və dünyanı qılıncla yox,yalnız elmi biliklərə fəth etməyin mümkün olduğunu dərk edir.Poemanın əsas qayəsini ədalət və hümanizm,vəfa və sədaqət,ən başlıcası isə Allaha böyük inam və sonsuz sevgi təşkil edir.

Nizami Gəncəvi üçün şəxsiyyətin ən yüksək meyarı insanlıqdır.Hümanist şair müxtəlif dinlərə mənsub qəhrəmanlarının heç birinin milliyətinə,dini görüşlərinə qarşı çıxmır.Onun qəhrəmanları ədalət,xalq xoşbəxtliyi,yüksək amallar uğrunda mübarizə aparırlar.İnsan şəxsiyyətinə,insan əməyinə ehtiram şairin yaradıcılığının aparıcı mövzularındandır.

Nizami Gəncəvi həm də vətənpərvər şair kimi təsvir etdiyi bütün hadisələri Azərbaycanla əlaqələndirməyə,Vətənin keçmiş günlərini tərənnüm etməyə çalışmışdır.Nizami Gəncəvi yaradıcılığında Vətən məhəbbəti doğma xalq yolunda qəhrəmanlıq ideyası ilə birləşir.

Nizami Gəncəvi ilkin Şərq intibahının zirvəsi olan yaradıcılığında dövrünün ən hümanist,ümumbəşəri,ictimai-siyasi,sosial və mənəvi-əxlaqi ideallarını parlaq bədii boyalarla

əks etdirmiş, məhəbbət mövzusunda yazılmış qəzəllərlə yanaşı, ictimai-məzmunlu lirik əsərlər, əxlaqi-tərbiyəvi, fəlsəfi səciyyəli qəsidələr və rübailər də yazmışdır.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Nizami İrsinə xüsusi diqqət və qayğı göstərirdi. Onun təşəbbüsü ilə 1979-cu ildə qəbul edilmiş “Azərbaycanın böyük şairi, mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin irsinin öyrənilməsinə, nəşrinə və təbliğinə daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” qərarı dahi şairin bədii irsinin hərtərəfli işıqlandırılması üçün yeni imkanlar yaratmışdır [1]. 1981-ci ildə Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə Nizami Gəncəvinin 840 illik yubileyinin qeyd edilməsi həmin dövrdə mühüm mədəni hadisəyə çevrilmişdir.

Eləcə də Cənab Prezident İlham Əliyev Nizami İrsinin hər tərəfli öyrənilməsinə diqqət və qayğı göstərir. Prezidentin sərəncamı ilə 2011-ci ildə Nizami Gəncəvinin 870 illiyi dövlət səviyyəsində silsilə tədbirlərlə geniş qeyd edilmişdir.

2021-ci ildə Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 880 illiyi tamam oldu. Bu məqsədlə Prezident İlham Əliyev 5 Yanvar 2021-ci ildə Sərəncam imzalamışdır [7].

Sərəncama əsasən 2021-ci il Azərbaycan Respublikasında “Nizami Gəncəvi ili” elan edildi və respublikamızın hər yerində “Nizami Gəncəvi İli” ilə bağlı silsilə tədbirlər keçirildi. Bu tədbirlər Nizami irsinin öyrənilməsində və təbliğində mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Ədəbiyyat

1. Heydər Əliyev və mədəniyyət (1997-1998). 3 cildə II cild. Bakı: Nurlar NPM, -2008. -528 s.
2. Nizami Gəncəvi. Xosrov və Şirin. Bakı: Lider, - 2004. - 392 s.
3. Nizami Gəncəvi. İsgəndərnamə. - Bakı: Lider, - 2004. - 256 s.
4. Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun. - Bakı: Lider, - 2004 - 228 s.
5. Nizami Gəncəvi. Sirlər xəzinəsi. Bakı: Azərbaycan mədəniyyətinin Dostlar Fondu, -2004. - 195 s.
6. Nizami Gəncəvi. Yeddi gözəl. - Bakı: Lider, - 2004. - 336 s.
7. Prezident İlham Əliyev və mədəniyyət (2008-2013). 2 cildə I cild. - Bakı: Şərq-Qərb, - 2008. - 952 s.

ПРОДВИЖЕНИЕ ОБЩИХ ЦЕННОСТЕЙ В НИЗАМИ «ХАМСА»

Микаилова Фарида Муршид кызы

Резюме

В статье показано, что Низами Гянджеви своим богатым творчеством занимает уникальное и достойное место в развитии многовековой азербайджанской культуры. Он вошел в историю мировой литературы как автор «Хамсы» (пяти стихотворений), состоящей из пяти стихов написаны в форме маснави. В стихотворениях «Сокровище тайн», «Хосров и Ширин», «Лейли и Меджнун», «Семь красавиц» и «Искандернаме» он справедливо пришел к выводу, что высшим критерием личности является человечность. Его герои борются за справедливость, общественное счастье и высокие дела, основанные на общечеловеческих ценностях.

В статье отмечается, что уважение к человеческой личности и человеческому труду является одной из ведущих тем творчества поэта.

В статье также отражен тот факт, что Великий Лидер Гейдар Алиев и Президент Ильхам Алиев уделяли особое внимание и заботу наследию Низами, а проведение ряда

мероприятий, связанных с юбилеем Низами Гянджеви, имеет большое значение в изучении творческого наследия поэта.

PROMOTION OF UNIVERSAL VALUES IN NIZAMI "KHAMSA"

Mikayilova Farida Murshid

Summary

The article shows that Nizami Ganjavi, with his rich creativity, occupies a unique and worthy place in the development of the centuries-old Azerbaijani culture. He entered the history of world literature as the author of "Khamisa" (five), which consists of five poems written in the form of masnavi. He wrote "Sırlar xəzinəsi", "Khosrov and Shirin", "Leyli and Majnun", "Yeddi gozal" and "Iskandarnamə" poems, he rightly came to the conclusion that humanity is the highest criterion of personality. His heroes fight for justice and people's happiness on a universal basis.

The article mentions that respect for human personality and human labor is one of the leading themes of the poet's work.

The article also reflects the fact that Great Leader Heydar Aliyev and President İlham Aliyev paid special attention and care to Nizami's heritage, and that holding a series of events related to Nizami Ganjavi's jubilee is of great importance in studying the poet's artistic heritage.

Rəyçi: dos. Fərzəliyeva Mətanət Çarkəz qızı
Dillər, ədəbiyyat və onların tədrisi texnologiyası kafedrasının 03 noyabr 2023-cü il tarixli iclasının 06 sayılı protokolu
Daxil olma tarixi 07 noyabr 2023-cü il